

XII. FEJEZET.

**A szövetséges Románia, mint rosszakaratú
semleges.**

A koronatanács.

Az osztrák-magyar külügyminiszter 1914 július 22-én értesítette a román kormányt, hogy Belgrádba a szarajevói gyilkossággal kapcsolatosan 48 órás határidőhöz kötött ultimátumszerű jegyzéket küldött. Négy nappal később – július 26-án – tudatta a román kormánnyal, hogy Szerbia visszautasította a monarchia követeléseit s ennek következtében a monarchia ez országgal megszakította a diplomáciai összeköttetést. Nincs szándékában azonban, diadalmas háború esetén sem, területet hódítani. Ha csak monarchiánk és Szerbia között lenne háború, elvárja Romániától, hogy semleges marad. Ha Oroszország támadóan lépne fel a monarchia ellen, számítana Romániának, mint szövetséges társnak lojális együttműködésére.

Két nappal később – július 28-án – Czernin gróf, a monarchia bukaresti követe, jelentette Berchtold gróf külügyminiszternek, hogy I. Carol, Románia királya, úgy nyilatkozott, hogy a monarchia és a Szerbia között való háborúban biztosíthatja Románia szigorú semlegességét. Az esetben azonban, ha Oroszország támadólag lépne fel a monarchia ellen, sajnos, nem helyezheti kilátásba Románia katonai segítségét. Ha szíve sugallatát követhetné, akkor hadserege a monarchia oldalán harcolna, de nem követheti, mert egy év óta minden annyira megváltozott, hogy nincs módjában a szerződést megtartani. Ez esetben is szigorú semlegességet fog azonban tanúsítani és nincs hatalom, amely valaha arra bírhatná, hogy a monarchia ellen fegyvert ragadjon. (L. Osztrák-magyar Vöröskönyv. Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Romániához való viszonyáról. 1–3. lap.)

Hogy Carol királynak személyes érzelmei ekkor minők voltak velünk szemben, igen érdekes és jellemző adatot beszélt el a román királyi udvari tisztviselői kar azon magasállású tagja, aki 1917 augusztusában a román királyi palotában kalauzolóm volt.

– Mikor a világháború kitört, egy németországi fürdőben voltam. Rögtön hazautaztam, még pedig a monarchián át. Egyik osztrák városban a tisztek a vendéglőben a harctérre

vonulás előtt búcsúlakomát tartottak. Mikor megpillantottak, egyik tiszt felköszöntötte Romániát és mint szövetségest éltette. Haza érkezvén, e jelenetet elbeszéltem a királynénak, aki a mellékszobában tartózkodó királyt is figyelmesen elbeszélésemre. A király látható örömmel hallgatta előadásomat és azt mondotta: igen, nekünk a középponti hatalmakkal kell mennünk! Erre a királyné közbeszólt: csak hogy Oroszország a szomszédságunkban van. Nagyon szeret minket és átölel karjaival, hogy – megfojtson. Erre a király azt válaszolta: E háború folyamán Oroszországban okvetetlenül ki fog törni a forradalom és ez ebben a szándékában megakadályozza.

Carol királyt tehát nemcsak a szövetségi hűség kötötte a hármasszövetséghez, hanem az okos politikai előrelátás is. Tisztában volt Oroszország belső bajaival. Tudta, hogy Oroszországban az első nagyobb katasztrófa esetén a cári hatalom össze fog omlani. Ha más forrásból nem is tudta volna, de eléggé meggyőzhették erről Stere Konstantin fejtegetései, ki soha egy pillanatig sem szünt meg honfitársait az orosz birodalom veszedelmes belső bajaira figyelmeztetni és arra, hogy ezek miatt ez a birodalom nagyon rossz szövetséges egy olyan háborúban, amelyben a nemzeteknek valóban létezése és fennmaradása van kockára téve.

Miután Románia olyan alkotmányos állam, amelyben még külpolitikai kérdésekben is a nemzetnek nevezhető politizáló társadalmi réteg közvéleménye az erősebbik fél, a király akarata egyedül nem dönthetett ebben, a Romániára igazán a lét vagy a nemlét kérdését alkotó ügyben. Meg kellett ennek a nemzetszámba vehető politizáló társadalmi rétegnek legelőkelőbb képviselőit is döntés előtt kérdezni. Összehívták a koronatanácsot, amelynek a minisztereken kívül tagjai voltak pártkülönbség nélkül mindazok a kiválóbb romániai politikusok, kik valaha miniszterelnökséget, külügyminiszterséget viseltek, vagy valamelyik jelentékenyebb párt vezetőegyéniségei voltak.

1914 augusztus 4-én tartották meg Sinajában ezt a nevezetes koronatanácsot. A király hosszabb beszédben fejtegette, hogy Romániának a szerződés értelmében kötelessége Németország és az Osztrák-magyar monarchia oldalán fegyveresen avatkozni a kitört háborúba. A király álláspontja mellett támogatón egyedül csak Carp Péter szólalt fel. A hosszas tanácskozás azzal végződött, hogy a koronatanács határozatképen kimondta, hogy miután Romániát a monarchia külügyi hivatala előzetesen nem kérdezte meg a Belgrádba küldött ultimátumszerű jegyzékre vonatkozóan, a *casus foederis* esetét nem látja fennforgónak és azért egyelőre a várakozó semlegesség álláspontjára helyezkedik.

Az a magasállású román királyi udvari tisztviselő, ki 1917 augusztusában a királyi palotában kalauzolóm volt, azt

mondotta nekem: a valóság az, hogy a többség ez alkalommal hajlandó lett volna magáévá tenni a király álláspontját, ha a tanácskozást délben meg nem szakították volna. A déli szünet alatt Take Jonescu találkozott az olasz követtel, aki megmutatta azt a Rómából kapott sürgönyt, amelyben az olasz külügyminiszter arról értesítette, hogy Olaszország semleges fog maradni. Ez az értesülés bírta rá a koronatanács tagjait, hogy a király javaslatával szemben a várakozó semlegesség álláspontjára helyezkedjenek. Hogy ez információ megfelel a valóságnak, bizonyítja az a körülmény is, hogy Carol király Czerninnek azt mondotta később, hogy erre a döntésre nagy befolyással volt Olaszország magatartása.

A koronatanács elhatározta a határvédelem érdekében még bizonyos katonai rendszabályok foganatosítását is. Ez intézkedés Czernin felfogása szerint a monarchia szempontjából előnyt jelentett, amennyiben ezzel határvonalai több száz mérföldnyi hosszúságban fedeztettek.

A koronatanács e határozatát monarchiánk külügyi hivatala a barátságos viszonytal megegyeztetetőknek nyilvánította és Romániát továbbra is olyan szövetségesnek tekintette, amelyiktől bizvást elvárhatja, hogy moldovai határait Oroszországnak minden eshető támadásával szemben meg fogja védelmezni.

A valóság e felfogással szemben az volt, hogy a román katonai intézkedések tárgya nem az Oroszország, hanem a monarchia felé eső határvonal megerősítése volt. A román csapatokat nem a keleti, hanem a nyugati határ felé vivő utak főbb keresztező pontjain csoportosították különböző ürügyek alatt.

Czernin „Im Weltkriege” című könyvében (124. l.) azt írja, hogyha Carol király nem csupán bölcs, hanem igazán energikus fejedelem is lett volna, miután ehhez Carp Péterben megtalálta volna a vasakarató és kíméletlen kezű kormányelnököt, a román hadsereget ez időpontban monarchiánk mellett fegyverbe állíthatta volna.

Az a román királyi udvari főtisztviselő, kire elbeszélésben többször hivatkoztam, erre vonatkozó kérdésemre sokkal óvatosabban nyilatkozott. Csak annyit volt hajlandó megengedni, hogyha a király életben maradt volna, Románia is mindvégig semleges maradt volna. Vagy ha mást nem tehetett volna a király, hát lemondott volna. Carol királyt erre azonban csak egy győzedelmes forradalom kényszeríthette volna. Arra a kérdésemre, hogy forradalom esetén a király számíthatott volna-e hadseregére? – azt felelte: igen, ha teljesen megbízható hadügyminisztere lett volna.

Ilyen hadügyminisztert Carol király nagyon nehezen kapott volna. A magasabbrangú katonatisztek között voltak

ugyan néhányan, kik bámulói voltak a német hadseregnek, és akik nem bíztak az oroszok győzelmében, de olyan egy sem volt, aki a román hadseregnek a középponti hatalmak – különösen monarchiánk hadseregével való teljes és megbízható együttműködését biztosítani tudta volna. Nekünk a román hadseregben csak félelemből és óvatosságból voltak barátaink s nem egyszermind meggyőződésből is. Hiszen a megelőző fejezetben ismertetett körülmények következtében másként nem is lehetett.

A Sinajában tartott koronatanács nem a feltétlen, hanem a várakozó semlegességet határozta el. Ez a határozat nagyon kétértelmű volt. Tehette azt is, hogy Románia csak akkor avatkozik a háborúba, ha valamelyik hadakozó fél megsérti semlegességét. Tehette azt is, hogy közbelépését a háborúskodó felek hadihelyzetétől teszi függővé. Hogy ez utóbbi esetben minő feltételek mellett és minő körülmények között? – a határozat nem tartalmazott semmit. Az egésznek szelleméből azonban önként következett annak a feltevésnek a valószínűsége, hogy a háborúban amellet a fél mellett fog kardot húzni, amelyik felé a biztos végső győzelem pálmája hajlik, még pedig az erre legkedvezőbb pillanatban.

Augusztus utolsó napjaiban és szeptember első felében olyan volt Galiciában a hadi helyzet, hogy a monarchiára nézve majdnem véglegesen kedvezőtlennek lehetett minősíteni. Ennek a kedvezőtlen hadi helyzetnek megvolt a maga hatása nemcsak a romániai közvéleményre, hanem a romániai politikusok és államférfiak magatartására is. Augusztus 8-án, mikor még nem lehetett a hadi helyzetre vonatkozóan semmit sem tudni, maga Take Jonescu is úgy nyilatkozott, hogy Romániának egészen a háború végéig meg kell őriznie semlegességét. Szeptember közepe (a második lebergi csata) után már általános volt Bukarestben az a kívánság, hogy a monarchiának „meg kell adni a kegyelemdőfést” és sietni kell az alkalmasnak mutató körülmények között még kellő időben fegyveresen közbelépni, hogy Románia a monarchia felosztásánál kivehesse az őt megillető részt.

Ez időpontban Ferdinánd trónörökös is úgy nyilatkozott Czernin előtt, hogy Romániában mindenki háborút akar a monarchia ellen és hogy a jelenlegi pillanatban Romániában csakis egy dolog lehetetlen: az Oroszország ellen való háború, minden egyéb (tehát az ellenünk való háború is) lehetséges.

Újra szóba került a koronatanács összehívása, még pedig a közvélemény követelése és felfogása szerint azért, hogy azon a semlegesség megszüntetését kimondják és az Erdélybe való bevonulást elhatározzák. Maga Bratianu miniszterelnök is úgy nyilatkozott Czernin előtt, hogy reménye van arra, hogy a koronatanácsot mégis rábírhassa a semlegesség fenntartására,

noha e tekintetben Take Jonescu igen nagy nehézségeket fog támasztani.

A királynak egyre súlyosodó betegsége miatt ezt a második koronatanácsot nem lehetett összehívni. Ez a halasztás megfelelt Carol király óhajtásának is, mert alapos reménye volt, hogy rövid idő múlva a hadi helyzet a monarchia javára változik, ami aztán a romániai közvéleményre csillapítóan fog hatni.

Mielőtt a hadi helyzet e változása Galiciában bekövetkezett volna, Carol király 1914 október 10-én elhunyt.

Október 9-ről Czernin gróf a következőket jelenti Bécsbe: „Úgy látszik, hogy az ellenünk irányuló háborús beavatkozás terve szeptember 29-én készen állott. A koronatanácsnak össze kellett volna ülnie, hogy az Erdélybe való bevonulást határozza el, amely eszmének akkor már csaknem az összes mértékadó személyiségek meg voltak nyerve. Bizonyos, hogy az udvari körökben az Erdélybe való bevonulásról, mint a koronatanács eredményéről s mint befejezett tényről beszéltek, valamint hogy az uralkodó leköszönését és a trónörökös trónralépését is fajt accomplinak tekintették.” (Osztrák magyar Vöröskönyv. Diplomaciai ügyiratok Ausztria Magyarországnak Romániához való viszonyáról. 12. lap.)

Carol királyt a halál nemcsak súlyos testi, hanem minden valószínűség szerint még súlyosabb lelki és erkölcsi szenvedésektől mentette meg. A monarchiaellenes román közvélemény benne látta egyetlen akadályát, hogy a román hadsereg az oroszok szövetségében nem indulhatott Erdély meghódítására. Hangosan követelték a népgyűléseken és az utcai tüntetések alkalmával, hogy mondjon le s trónját engedje át a trónörökösnek. A gombamódra elszaporodott élclapok a legsértőbb torzképekben gúnyolták ki a királynéval egyetemben. A királyi palota utcára rügő szárnyára éjszakánként hosszú és széles papírszalagokat ragasztottak ezzel a stereotíp felirattal: *De închiria!* (Bérbeadó!) Nem volt gyanúsítás, rágalom és aljas gúnyolódás, amiben az agg fejedelemnek minden megtorlás vagy legalább védelem nélkül része ne lett volna.

Hírlapvásár és vesztegetés.

Az 1914 augusztus 4-én Sinajában megtartott koronatanács kimondotta a várakozó álláspontra helyezkedő semlegességet, aminek következtében monarchiánkra „jobb hiányában” mégis a megnyugtató helyzetnek egy bizonyos neme állott be, amennyiben nem kellett Románia részéről jövő támadástól tartania. Rövid idő múlva azonban a helyzet gyorsan megváltozott a középponti hatalmak, illetőleg monarchiánk

kárára. Poklevski-Koziel orosz követ a román közvélemény irányítása érdekében azonnal akcióba lépett. Megkezdte a hírlapok és azok révén közvetve az egyes irányadó publicisták és politikusok megvásárlását. Jelentékenyen nagy összegeket fordított e célra. Az orosz pénz e bőkezű osztogatása magyarázza meg, hogy 1914 augusztus elejétől 1916 augusztus végéig a politikusok, hírlapkiadók és hírlapírók közül többen gyorsan meggazdagodtak.

Hogy ez a hírlapvásárlás hogyan és mi módon történt, igen érdekes adatokat találunk azokban az orosz titkos diplomáciai aktákban, amelyeket az orosz tanácsköztársaság külügyi népbiztosa, Trocki 1917 végén közzététett. E kiadványból a Romániát érdeklő részt 1918 májusában Jaşiban „Documente Secrete din Archiva diplomatica a ministerului de externe din Petrograd” román nyelven is közzétették. Ebben a füzetben az alábbi érdekes részletek olvashatók :

Poklevski-Koziel 1915 június 9-éről kelt sürgönyében Neratov minisztert a következőkről értesíti:

Szentpéterváron való időzése alatt kifejtette az entente iránt hűséges román hírlapok anyagi támogatásának és egyes román hírlapírók pénzzel való megajándékozásának szükséges voltát, mert ezek a hírlapírók szokva vannak a szubvencióhoz és nem tudják, hogy mit jelent ingyen vagy hazafiságból dolgozni. Mostanáig francia kollegája 1.000,000 frankot költött erre a célra és egyúttal új hitel nyitását is kérte. Az angol követ felhatalmazást kapott, hogy 5000 font sterlinget költhessen, sőt neki e hitel felemelését is kilátásba helyezték arra az esetre, ha az entente többi követi is újabb hitelt fognak kapni. Az olasz követet is felhatalmazták, hogy sajtócélokra 250,000–300,000 leit költhessen. Ez összeget, nagyobb részben már el is költötte és újabb hitelt kér. Ezt megelőzően 1915 május 18-án a sajtó befolyására 50,000 leit kért, amit meg is kapott.

Poklevski-Koziel ugyanezen alkalommal azt is közölte kormányával, hogy Take Jonescu bizalmasan Blondel francia követ tudomására hozta, hogy a romániai német üzleti vállalatok az „Adevërul”-nak nem adnak több hirdetést, sőt a romániai papirgyárak szindikátusa, amely Millevel rossz viszonyban élő emberekből áll, az „Adevërul” számára szállítandó papirost rémítően megdrágította. Tekintettel arra, hogy ez a most említett két körülmény az „Adevërul” időleges megszűnését is okozhatja, Take Jonescu arra kérte Blondelt, hogy segítse Millet és tegye lehetővé neki, hogy a bukaresti bankoknál 70,000–80,000 leinyi kölcsönt kaphasson. A bankok azonban biztosítékot kérnek Milletől, amelyet ő nem tud megadni. Kérése tárgya tehát az, hogy az entente valamelyik követsége ezt a biztosítékot adja meg neki. Ő és kollégái, meggondolva, hogy mekkora nagy kárral járhat az „Adevërul” megszűnése, abban

állapodtak meg, hogy a négy követség mindenike adjon egyenként Millenek 20,000 leit, természetesen azzal a tudattal, hogy ez összeg nem fog soha visszafizettetni.

Mille azonban ezt az összeget nagyon gyorsan elkölthette, mert már 1915 november havában számára Poklevski-Koziel újabb 250,000 lei segítséget kér.

Éppen ilyen szükséges – írja Poklevski Koziel egyik sürgönyében – hogy tudtok nélkül támogassák a tanulóifjúság hírlapját is, a „Fulgerul”-t (Villám), amely az egész háborús idő alatt nagyon hazafias és az entente-ra hasznos szerepet játszott. Ezenkívül, bár sem szükséges, sem lehetséges nem volt, hogy röpiratokkal és más fajtájú kiadványokkal olyan nagyszabású propagandát csináljanak, mint a németek, mégis kénytelenek voltak időnként a németeknek felelni. Ezért hozzájárultak bizonyos olyan röpiratok és nyomtatványok kiadásához, amelyek igyekeztek Romániában leleplezni a német vesztegetéseket és Bukovinában az osztrák kegyetlenkedéseket. Kényszerítve voltak időnként arra is, hogy aránylag kisebb-nagyobb pénzsegélyt adjanak egyeseknek, akik őket hírlapi tevékenységükkel támogatták. Ebben a táviratban is újabb 250.000 leit kért. Az orosz minisztertanács eleget is tett 1916 január 26-án ennek a kérésnek.

Még mielőtt ez újabb 250,000 lei megérkezett volna, Poklevski-Koziel 1916 február 28-án 1421. számú sürgönyében 350.000 leinyi rendkívüli segítség engedélyezését kérte. E 350,000 lei hét évre engedélyeztetnék az „Universul” számára évenként 50,000 leinyi részletekben. E kérés megokolásául jelenti, hogy az „Universul”-t egykori tulajdonosának, Cazavillannak özvegyétől Take Jonescunak két barátja, Stelian Popescu és Darascu Virgil kibérelték. A tulajdonoső azonban új férjének, Dumitrescu Câmpinának befolyására fel akarta bontani a szerződést. Ebből pör támadt, amely egyezséggel végződött. Ez egyezségnek értelmében a haszonbért fel kellett emelni. Take Jonescu hajlandó a bérlőknek még évi 50,000 leit biztosítani abban a reményben, hogy a hírlap évi jövedelme 300,000 leire emelkedik s így nagyobb lesz az első szerződésben kikötött 250,000 lei haszonbérnél. Take Jonescu azonban mégis kellemetlen helyzetbe kerülne, ha a biztosított haszonbért saját zsebéből kellene esetleg kifizetni. Tekintettel arra a nagy haszonra, amelyet az hajtana, ha a lap a Take Jonescu barátainak kezében maradna, arra vonatkozó felhatalmazást kér a kormánytól, hogy Take Jonescunak minden eshetőleges károsodással szemben biztosíthatson 7 éven át 50,000 leit. Egyszersmind közli Take Jonescunak arra vonatkozó kívánságát is, hogy ez ügylet titokban maradjon és még a többi szövetségessel se közöltessék. Az 1916 május 8-án kelt 1887. számú sürgöny szerint ez összeg engedélyeztetett is.

Poklevski-Koziel 1916 májusában egy újabb táviratában ismét nagyobb összeg engedélyezését kéri arra való hivatkozással, hogy az entente többi képviselői szintén adtak pénzt az „Adevărul”-nak, az „Universul”-nak, a „Dimineață”-nak, a „Nationalul”-nak és a „Journal des Balkans”-nak. Azonkívül attól fél, hogy Mille Konstantin, aki betegeskedik, meg talál halni, azért újabb összegeket bocsát rendelkezésére, hogy a lap részvényeit visszavásárolhassa. Azt is megemlíti, hogy „Patria” címmel Bukarestben új lap indult meg, amelyre Wesselkin orosz admirális adott pénzt.

1916 május 25-én kelt 294. számú sürgönyében azt jelenti Szentpétervárra, hogy a jövőben is úgy kell eljárni, mint eljártak eddig, ha a lapokat az orosz táborban akarják tartani. Nem kell kímélni semmiféle költséget a sajtótól és azoktól a hírlapíróktól, akik nekik használnak. Azonkívül időnként segítséget kell adni egyes röpiratok kiadására, hogy egyensúlyozhassák a német – osztrák propagandát. Új hírlapok alapítását feleslegesnek tartja, mert az ilyenek már megjelenésük előtt kompromittálva vannak és emiatt nincs is semmi tekintélyök a közönség előtt. E véleményében megerősíti őt a Wesselkin admirális által szubvencionált „Patria”, amely nagyon kevésbé van elterjedve s amely a közönség részéről azért nem részesül nagyobb kritikában, mert nem veszik számba és nem is igen tudják, hogy orosz anyagi támogatásban részesül.

Az újabban kapott 250,000 leiből *a)* a „Journal des Balkans”-t szubvencionálta, amely a többi ententeállamtól is kapott anyagi támogatást; *b)* segítette az „Universul”-t, az „Adevărul”-t, a „Naționalul”-t. Ami a „Dreptatea”-t illeti, az tulajdonképpen revolverlap. Mille állandóan betegeskedik. Halála esetén lapja leányaira száll, kiknek egyike egy német alattvaló felesége. Éppen ezért lehetővé kell tenni, hogy jövőben nagyobb rendkívüli és esetleg sürgős kiadásokat is megtehessen a bukaresti orosz követség, még pedig aszerint, amint azt a körülmények megkívánják.

Kéri továbbá annak a megengedését, hogy Oroszországból Romániába hozhassanak olyan árucikkeket is, amelyekre ott nincs szükség, de Romániában hiányzanak. Nagy és jó hatást keltene, ha az orosz kormány a román politikusok számára egynehány száz autogumiabroncsot küldene. Erre őt, akiknek névsorát mellékelten megküldi, nagyon kérték az illető román politikusok.

Egy másik sürgönyében azt írja, hogy Take Jonescu francia lapjának, a „La Roumanie”-nak igazgatója arra kérte őt, hogy az orosz kormány nevében 12,000 leiel fizessen elő e lapra. Poklevski 25,000 leit javasolt. Az 1917 január 21-én kelt 402. számú táviratban a párisi orosz követ azt táviratozza

Szentpétervárra, hogy Honigmann és Fagure, az „Adevërul” munkatársai Párisba érkeztek és számukra engedélyeztessék egy nagyobb összeg.

Arról e táviratban nem történik említés, hogy mekkora legyen a Honigmann-nak és a Fagurenak engedélyezendő összeg? Hogy az „Adevërul” munkatársai megelőzően és személy szerint mekkora összegeket kaptak az oroszoktól, ismeretes. Honigmann kapott 180,000 leít, Fagure 200,000-t, Branisteanu 100,000-t, Rosenthal, a lap főtítkára, 120,000 leit. Mellesleg megjegyezve, mind a négyen zsidók.

De a guruló rubeleket a román hírlapírók és politikusok megvesztegetésére nemcsak Poklevski-Koziel bukaresti orosz követ hozta forgalomba, hanem egy másik előkelő orosz egyéniség is, névszerint Wesselkin orosz admirális, még pedig a jelekből ítélve, nagyobb bőkezűséggel, mint Poklevski-Koziel.

Wesselkin admirális hadsegéde és bizalmas embere volt Miklós cárnak. 1914 végén küldötték Renibe szorosan meg nem határozott titkos megbizatással. Reniben találkozott a romániai ententebarát politikusokkal. Az egyik ententehatalom követe az említett titkos diplomáciai okiratok adatai szerint 1915 február 13-án kelt 78. számú sürgönyében rá vonatkozóan a következőkről értesíti kormányát:

„Wesselkinnek a dunamenti városokban ügynökei vannak mindenütt, ahol informáló hivatalokat szervezett s a szerzett híreket egyenesen a cárral közli. Értékes ajándékokat osztogat a román politikusok között. Az orosz nagyhercegek és más orosz főméltóságok sajátkezü leveleit adja át a román politikusoknak, amelyekben ezeket arra kéri amazok: siessenek, nehogy lekéssenek a vonatról. Gyakran átjő Galacba, Braillába, sőt Bukarestbe is. hol sűrűn érintkezik a *Liga Culturală* és az *Actiunea Natională* tagjaival. Zajos viselkedése kellemetlenül érintette Bratianut, aki ezért panaszkodott Poklevski-Kozielnek, aki ellene lépéseket is tett Szentpéterváron. Wesselkin ennek következtében most már állandóan Reniben tartózkodik, de a propagandát tovább vezeti. A románok között legbizalmasabb embere a galaci prefekt, Gussi, aki egyszersmind összekötő kapocs is közötté és Bratianu között”.

Poklevski-Koziel jelentéseiben különösen két bukaresti román napilap, az „Adevërul” és az „Universul” szerepelnek leggyakrabban. Ezek voltak a legjobban elterjedt és legolvasottabb lapok s így ezeknek is volt legnagyobb hatásuk az ország közvéleményének irányításában. Az „Adevërul” a háború kezdetén, az első tizennégy napon oroszellenes szellemben írt, folytonosan Besszarábiát emlegetvén. Az „Universul” magatartása szintén kedvezőbb volt a középponti hatalmakkal, mint Oroszországgal szemben. Mind a ketten a várakozó semlegesség álláspontjára helyezkedtek. Várakoztak arra, hogy

a hadakozó felek közül melyik fog többet fizetni. Poklevski-Koziel és Blondel fűgőbbek voltak és bőkezűebbek. Legelőször is az „Adevărul”-t fizették meg.

A középponti hatalmak is igyekeztek a román sajtót megnyerni. Egy kissé azonban elkéstek és nem is voltak oly bőkezűek, mint Orosz- és Franciaország. Mikor Millenek ajánlatot tettek, Mille nem habozott nyíltan megmondani, hogy későn jöttek, mert ő már lekötötte magát az ententenak.

Hátra volt az „Universul”, amelynek tényleges, ha nem is egészen jogszerű tulajdonosa, Dumitrescu Câmpana nem volt olyan kényes, mint Mille. Évnegyedenként 100,000 leiert kötelezte magát, hogy közölni fogja az osztrák-magyar hadseregére kedvező hadijelentéseket is. Az első bukovinai orosz betörés idején közölte az oroszok bukovinai rémtetteit. Csak-hogy ekkor már az entente, meg a Liga Culturală ügynökei útján az utca is ententebarát szellemben volt szervezve. A tömeg megrohanta az „Universul” szerkesztőségét és kiadóhivatalát. Fegyveres erőnek kellett megvédelmezni, hogy el ne pusztítsák. Három hónap múlva a középponti hatalmak az első évnegyedre adott 100,000 leit 150,000-re emelték, de Dumitrescu Câmpana, attól félve, hogy olvasóközönségét elveszíti, a 150,000 leit visszaadta. Hogy az „Universul”-al később mi történt, azt láttuk.

A középponti hatalmak a sajtópropaganda szervezésével egy igen kiváló német üzletembert, Ludwig Roseliust bíztak meg. Ő négy millió frankért megvette a „Minerva”-t és a „Seară”-t nyomdástól és épületestől együtt. A vásár üzleti szempontból nem volt rossz, mert az épület a nyomdafelszereléssel egyetemben megért körülbelül három milliót.

A német sajtóakció vezetője román részről Bogdan-Pitesti volt, aki semmi tekintetben sem versenyezhetett az entente sajtópropaganda román vezetőjével, aki, mint láttuk, nem volt senki más, mint Take Jonsescu. Bogdan-Pitestit a közvélemény azzal gyanúsította, hogy a középponti hatalmaktól sajtóakcióra kapott pénzt saját zsebében tüntette el. A német okkupáció alatt a német politikai rendőrség le is tartóztatta, azzal vádolván, hogy körülbelül két és fél millió lei tünt el a kezén.

A teljesség kedvéért az akkori főbb politikai napilapokat pártállásuk szerint csoportosítva, szükségesnek vélem felsorolni.

a) A liberális pártnak, tehát a Bratianu-kormányának mintegy félhivatalos lapjai voltak: a „Viitorul”, „Românul” és a „L'Indépendance Roumaine”.

b) A Marghiloman-féle konzervatív párt lapjai: a „Steagul” és a „La Politique”.

c) A középponti hatalmak ügyét képviselő lapok a „Minerva”, „Seară” és a „Ziua”. Ez utóbbi volt az osztrák-magyar érdekek képviselője.

d) Carp lapja a „Moldova”.

e) Ententebarát lapok, Take Jonescu lapjai: az „Actiunea”, a „La Roumanie”; az „Epoca”, a Filipescu lapja; az „Universul”, a „Nationalul”, a „Dimineață”, az „Adevărul”, a „Gazeta”, a „Patria”, a „Journal des Balkans” orosz, illetőleg entente zsoldban állottak kivétel nélkül. Ezekhez csatlakozott még az erdélyi menekültek lapja, az „Ardealul” is. A névszerint itt felsoroltakon kívül a heti, kétheti, alkalmi és élc-lapoknak egész légiója, hozzászámítva a vidéki városok lapjait, amelyek majdnem kivétel nélkül háborúspárti lapok voltak.

Érthető tehát, hogy a középponti hatalmak ügyét támogató három lapnak („Minerva”, „Seară” és „Ziua”) aránylag minő gyöngye hangja és hatása lehetett az ententebarát román sajtó hangzsivájában. És hogy ez a gyöngye hang se hallatszék messze, arról gondoskodtak a „Garda Demnitaței Natională” tagjai, az úgynevezett *gedenisták*, akiknek kíséretében ki-megyünk az utcára, hogy annak lelkiállapotát is megismerve, megállapíthassuk szerepét a román háború előkészítésében.

Az utca és az „erdélyi menekültek” szerepe a háború előkészítésében.

A „Garda Demnitaței Natională”-nak, a „Nemzeti Méltóság Őrseregé”-nek tagjai, röviden a *Gedenisták* arra vállalkoztak, hogy a középponti hatalmak érdekét képviselő román sajtót erőszakosan megakadályozzák abban, hogy hatást gyakoroljon a romániai közvéleményre.

E *Gedenisták* szervezője *Drumár* volt. Családi neve *Moldován* Vasilie. Igazi tipikus képviselője az erdélyi száműzött romániai hírlapírónak. Tordán született. Tanulmányait a brassai gör. keleti és a belényesi gör. kath. román gimnáziumokban végezte. Már gimnazista korában magyarellenes tudósításokat, cikkeket és verseket írt a „Tribuna”-ba és más román nemzetiségi lapokba, amiért már akkor kellemetlenségei voltak. Mint főiskolai tanuló munkatársa lett a Budapesten megjelenő „Lupta”-nak s e minőségében többszörösen alkalma nyílt a magyar sajtótörvényekkel összeütközésbe jutni. Elítélték s a büntetés elől Romániába, Bukarestbe szökött, hol szintén hírlapíróskodni próbált. Egy pár évi küzködés után Amerikába vándorolt, hol román lapot alapított. Tartósan gyökeret verni azonban itt sem tudott. A Balkán-háború előtt egy évvel visszatért Romániába, hol akkor a konzervatívek voltak a kormányon. A konstancai kikötőben a révkapitányságnál kapott alkalmazást. Mikor a Balkán-háború után a liberálisok kerültek kormányra, állását elveszítette és a bukaresti lóvonatú vasutaknál kapott szerényebb alkalmazást.

E minőségben találta a világháború. Miután az „Adevărul”-ba és Filipescu lapjába, az „Epoca”-ba is irogatott, nem volt nehéz a szenvedélyes háborús izgatást vezető Filipescuval közelebbi érintkezésbe lépnie. Az ő segítségével és anyagi támogatásával szervezte meg a hírhedt *Gedenisták* (GDN.) csapatját. A csoportvezetők jobbára tanulók voltak, az egyes tagokat pedig Bukarest fölös számban levő naplopó fiatalságából toborozta 5–10 lei napidíj mellett. Feladatuk az volt, hogy azokat a kiadóhivatali kocsikat, amelyek a középponti hatalmak iránt barátságos hírlapok példányait a vasuti pályaházhoz viszik, megállítsák s tőlök a hírlappéldányokat elvegyék és megsemmisítsék. Sorba járták a hírlapárúsítóboltokat és bódékat és a lappéldányokat elvették. Természetesen, nem elégedtek meg ennyivel, hanem a kocsisokat, a hírlapárúsítóboltok és bódék tulajdonosait is elverték. Azonkívül időnként megjelentek a középponti hatalmak iránt barátságos hírlapszerkesztőségek, nyomdák és kiadóhivatalok előtt is. Az ablakokat beverték, a helyiségekbe behatoltak, az ott talált személyzetet elverték, a bútorzatot és a felszereléseket összetörték. A rendőrség ilyen esetekben rendszerint későn érkezett, vagy ha idejekorán is, megelégedett a zajongók szétkergetésével, legfeljebb az erőszakoskodók egynehányának elfogásával, akiket a rendőrséghez az első kapun bekísértek, a hátsón pedig kiengedtek.

Igy terrorizálta *Drumár* vezetése alatt Bukarest és a nagyobb vidéki városok közvéleményét a *Gedenisták* terrorcsapatja, amely az utcai tüntetések alkalmával a vezetőszerpet játszotta s amely ezért a tömegnek valóságos kedvence volt. A világháború első évében Bukarestnek népszerűbb alakja *Drumárnál*, a Gedenista vezérnél nem volt. E népszerűség különben is erőszakos és hatalmaskodó természetét elragadta s ennek következtében összeütközésbe jutott egy másik, hasonló, de komolyabb irredentista háborús szervezettel, amelynek tagjai őt lassanként háttérbe szorították. Eleinte duzzogva visszavonult, később azonban jőpénzért Coriolanus tőgájában átment a volskok, azaz a középponti hatalmak táborába.

Az az irredentista szervezet, amellyel *Drumár* összeütközésbe került, a „*Liga Ardeleana*” volt.

A „*Liga Ardeleana*”-t *Mândrescu* Simon, a bukaresti egyetemen a német nyelv és irodalom tanára alapította. *Mândrescu* Simon 1891-ben, mint egyetemi hallgató egyik kezdője és alapítója volt a „*Liga Culturală*”-nak is. Most maga köré csoportosította a magyarországi és bukovinai származású tanárok, írók, hírlapírók és polgárok tekintélyesebb, de még fiatalabb részét. Elnöke a *Liga Ardeleana*-nak maga volt; pénztárnoka a bukovinai származású *Slusanschi* Emil. A választmány tagjai közé tartoztak *Scurtu*, *Stoica* *Vasilie*, *Gramada* és *Ursu*

János, a jaşii egyetemen a román történelem tanára. Mind olyan férfiak, kik röpirataikkal, hírlapi és folyóiratcikkekkel igen sikeresen közreműködtek a háborús szenvedélyek felszításában.

Céljuk volt az összes magyarországi és bukovinai származású értelmiséget csoportosítani, hogy mentől nagyobb nyomást gyakoroljanak a fegyveres beavatkozás érdekében a romániai irányadó politikai körökre. Nem utcai tüntetéseket, hanem komolyabb jellegű meetingeket tartottak, majdnem kivétel nélkül zárt helyiségekben, ami azonban nem akadályozta meg őket abban sem, hogy időnként ünnepélyesebb utcai demonstrációkat is ne rendezzenek. Mögöttök nem Filipescu és hívei állottak, hanem Take Jonsescu pártja, az úgynevezett takisták és a Jean Lahovary vezetése alatt álló parlamenti csoport.

A „Liga Ardeleana” tulajdonképpen azért alakult, hogy a fegyveres beavatkozás érdekében szabadabb és mozgékonyabb tevékenységet fejtsen ki, mint aminőt szerintök a Liga Culturală kifejtett, vagy alkalmas lett volna kifejtetni.

A „Liga Culturală” helyzete a világháború kitörésének három első hónapjában a következő volt:

A Liga élén, mint elnök Arion Virgil állott. A szellemi vezetés pedig Slavicî Jónnak, Bogdán Duicának és Jorga Miklósnak a kezeibe volt letéve. Ezek közül Arion Virgil, Slavicî Jón, Bogdán Duica a román nemzeti ideált, a középonti hatalmakat támogatva, akarták megvalósítani oly módon, mint Popovicî Aurél terve alapján Ferencz Ferdinánd és Czernin gróf akarták Románia feltétlen szövetségesi hűségét biztosítani: azaz Erdélyt átengedni Romániának, hogy az a föderatív alapon újra szervezett monarchiával olyan államjogi kapcsolatban egyesüljön, mint aminőben Bajorország volt a német birodalommal. Jorga Miklós a román nemzeti ideálnak ilyen módon való megvalósítását nem tartotta lehetségesnek, de azért nem bízva az oroszokban, ezidőszent nem volt még hajlandó velök szövetségben megtámadni a monarchiát. Arion Virgil bizalmas embere volt Carol királynak és ennek következtében nagyon vigyázott, hogy a Liga ne bocsátkozzék olyan külpolitikai kalandba, amely ellentétes volna a király akaratával és jónak ismert külpolitikájával.

Carol király halála után ez a helyzet gyorsan megváltozott és pedig a következő okokból:

a) Lucaciu László azon ürügy alatt, hogy férjénél levő leányát látogatja meg, Bukarestbe utazott s ott állandóan le is telepedett. Példáját többen követték, különösen a katonaköteles korban levők közül. Így a többek között Goga Oktavian, Ghibu Onişifor, a nagyszebeni érseki egyházmegye egyházi tanfelügyelője, továbbá az Albina és a többi román pénzintézet

egynehány tisztviselője: Buksán Szilárd, Esca, Enescu Gyula, Kozma Remus stb. Ezek aztán Lucaciú elnöksége alatt és vezetése mellett a magyarországi románok nevében alkudozni kezdtek a romániai pártokkal, hogy a háború idejére, minden eshetőséget számbavéve, közös eljárási módban s egybehangzó magatartásban állapodjanak meg. E megállapodásokat a következő pontokba foglalták:

1. A magyarországi román nemzetiségi párt képviseli az egész magyarországi román nemzetet és mint ilyen, Lucaciú útján közvetlen és állandó érintkezést tart fenn a Románia sorsát intéző politikusokkal.

2. A magyarországi románok nem avatkoznak Románia belpolitikai ügyeibe.

3. Románia kormányai, bármely politikai pártból alakuljanak, tekintetbe veszik a magyarországi román nemzeti pártot és annak szervezetét nem sértik meg.

4. A román nemzeti párt minden erejével rajta lesz, hogy a monarchia külpolitikája összhangban legyen Románia érdekeivel. A románságot általánosan érdeklő kérdésekben a magyarországi román nemzeti párt elfogadja a Románia sorsát intéző román államférfiak tanácsait és útmutatásait s azonkívül bizalommal tekintenek az orosz cár felé.

Ez a megállapodás tulajdonképpen csak elméleti értékű volt, mert Lucaciú és Goga magatartása a gyakorlatban sokkal aktivebb és agresszivebb jelleget öltött, amely őket aztán formailag is elszakította a magyarországi román nemzetiségi párt ezidőszerint való politikai magatartásától. Ennek előidézője az „*Actiunea Natională*” megalakulása volt, amelyik egyszersmind azt a második okot is alkotta, amelyik előidézte, hogy Carol király halála után a Liga Culturală csakhamar megváltozzék.

Az „*Actiunea Natională*” tulajdonképpen magába egyesítette mindazokat a pártokat és párttöredékeket, tehát a Filipescu vezetése alatt álló konzervatív párttöredéket, a takistákat és a Jean Lahovary-féle csoportot, amelyek Románia orosz szövetségben való rögtönös fegyveres beavatkozását a román nemzeti ideál megvalósítása érdekében szükségesnek tartották. Álláspontjukat a *Dácia* hotel nagytermében tartott gyűlésen a következő határozati javaslatba foglaltan fejezték ki: „Francia-, Angol- és Oroszország győzedelme a mai háborúban a román nemzeti ideál megvalósítását, azaz négymillió románnak és összesen hatmillió lakosnak a román államtestbe való bekebelezését jelenti, miért is Románia azonnal mozgósítson és siessen az oroszok segítségére, mert ellenkező esetben Ausztria-Magyarország győzedelme, ha Románia semleges maradna, a román nemzeti ideál eltemetését, az osztrák-magyar monarchia románjainak megsemmisülését vonná maga után”.

Most már a Liga Natională és az Actiunea Natională kombinált támadást intéztek a Liga Culturală elfoglalására és ehhez faltörő kosul a két magyarországi román száműzött Lucaciu és Goga önként ajánlkoztak. Az alkalmat ehhez a következő eset szolgáltatta:

Pârvan, a bukaresti egyetemen a római archeologia tanára, az oroszok Romániával szemben tanúsított politikájáról az Ateneul nagytermében előadást tartott, amelyben azt fejtegette, hogy Oroszország győzelem esetén nemcsak Bukovinát fogja elvenni, hanem a Duna torkolatát is Galacz, Braila városokkal és Dobrudzsával egyetemben. *Pârvan* e felolvasásáért kartársai, *Mândrescu* nemcsak durva szavakkal támadta meg, hanem szóváltás közben arcul is ütötte.

Ezzel az ügy azonban nem intéztetett el. Miután *Pârvan* a Liga bukaresti osztályának választmányi tagja is volt, ellene tízen a középponthez kizárási indítványt adtak be. Összehívták a Liga kongresszusát. A kongresszus izzó légkörben zajlott le és eredménye az volt, hogy *Arion* Virgil az elnökségről lemondott és vele együtt a Liga választmányából mindazok kiléptek, akik ellene voltak annak, hogy a Liga beleavatkozzék a napisajtó és az utca zajos háborús küzdelmeibe és tüntetéseibe.

Az irányváltozás jelzéséül a Liga eddigi címét „*Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor*” „*Liga pentru unitatea natională a tuturor românilor*”, „Az összes románok nemzeti egyesülésének ligája” – új címre változtatták. Most már nyíltan és leplezetlenül bevallotta irredentista jellegét, amelyet eddigelé állandóan és konokul tagadott. A Liga elnökévé *Lucaciu* Vasiliet választották. Titkár ismét *Jorga* lett, ki eddigi tartózkodó álláspontját, nehogy népszerűségét elveszítse, jónak látta megváltoztatni. A középponti választmányba jóformán az Actiunea Natională összes tagjait beválasztották. Névszerint *Take Janescut*, *Filipescu* Miklóst, *Barbu Delavranceat*, *Simeon Mândrescut*, *Istratit*, *Gradisteanut*, *Goga* Oktaviánt és az összes addigi magyarországi szökevényeket: *Buksán*, *nagyszebeni* ügyvédet, *Enescut*, *Esca Aurélt*, *Imbroanet*, *Muntean Cassiant*, *Vasile Osvadat*, *Schiopult*, *Gheorge Poppot*, dr. *Lascu Demetert*, *Onisifor Ghibut* stb.

Egyidejűen egy Manifesztumot is kiadtak, amelyben a Liga új programját hozták a nagyközönség tudomására s amelynek veleje a következőkbe foglalható össze: Miután a magyarországi románság üldözését a magyarok nem szüntették meg, hanem éppen olyan makacssággal folytatják, mint századokon át, sőt a magyarosítás még kíméletlenebbül foly, mint valaha, többé nem lehet szó csupán kulturális egységről, mert az egységes nemzeti kultúrát csak a politikai egység biztosíthatja, a Liga elszánta magát arra, hogy mindent elkövessen

azért, hogy Románia, szövetségben az entente hatalmakkal, Erdélyt és Bukovinát elfoglalja s e két tartományban a román nemzeti kultúrát biztosabb alapokra fektesse.

Ez időponttól kezdve a magyarellenes háborús izgatásnak középpontja a Liga lett.

Az átalakult Liga vezetősége először is hozzálátott a magyarországi román katonaszökevények számbavételéhez és szervezéséhez. E szökevényeket két csoportra lehetett osztani. Az első csoportba tartoztak azok a hadköteles román nemzetiségű magyar alattvalók, akik a hadüzenet előtt Romániában tartózkodtak, de a hadüzenet alkalmával hozzájuk intézett felhívásra nem jelentkeztek az osztrák-magyar konzulátuson hazaszállítás végett. Ezek száma több ezerre rúgott. A Liga első gondja ezekkel szemben az volt, hogy őket felvétesse a román állam kötelékébe. Az erre vonatkozó eljárás nagyon egyszerű és a következő volt. Jelentkeztek a rendőrségen, hol azt a nyilatkozatukat, hogy lemondanak a magyar állampolgárságról, jegyzőkönyvbe vették és egy Igazolványt kaptak, amely tartózkodási engedélyül is szolgált.

A második csoportba tartoztak azok, kik a hadüzenet után szöktek át a katonai szolgálat teljesítése elől. Ezeknek száma eleinte nagyon korlátolt volt, s többnyire csak az értelmiség tagjaira szorítkozott. Anyagi támogatásukra a Liga vezetősége különböző jól jövedelmező társadalmi akciókat kezdeményezett. Később ezek száma is megnövekedett. A Liga ügynököket küldött haza, kik a határszéli vármegyékben a katonaköteleseket arra biztatták, hogy szökjenek át Romániába. Ez izgatást 1915 tavaszán kiterjesztették a zászlók alá bevonultakra is. Az Erdély déli részeiből újoncozott ezredek közül egy-két hivatásos román nemzetiségű hadnagy és főhadnagy is átszökött, kiknek példáját az altisztek és a legénység már tömegesebben kezdte követni. Az egyenruhában átszökött legénységet feltűnés és botránykeltés céljából az utcatisztogatásnál alkalmazták. Bukarest és a nagyobb városok utcái 1915 tavaszán már tele voltak az ilyen egyenruhás katonaszökevény utcaseprőkkel. Az átszökési kedv annyira elharpódzott az erdélyi román katonaság között, hogy megakadályozására a katonai parancsnokság ezeket az ezredek a monarchia belsejébe helyezte.

Poklevski-Koziel útján kijárták azt is, hogy a román nemzetiségű hadifoglyokat ne vigyék Szibériába, hanem helyezék el az ukrániai fogolytáborokban. E fogolytáborokba aztán megbizottakat küldöttek, akik a román nemzetiségű hadifogoly tartalékos tisztekkel a legénységet e táborokban arra igyekeztek rábírní, hogy mint legionáriusok lépjenek be a román hadseregbe az esetben, ha Románia Oroszország mellett fegyveresen avatkoznék a háborúba. Ez akció további vezetésével

Goga Jenőt, Goga Oktavian öccsét bízták meg, ki mint tartalékos hadnagy hadifogoly volt egyik déloroszországi fogolytáborban.

Egy lépéssel továbbmentek. „*Legiunea Ardeleană*” cím alatt ezeket a katonaszökevényeket és be nem vonult hadköteleseket taktikai egységbe szervezték, amelynek zászlaját nagy ünnepséggel nemcsak a Liga Culturală, az Actiunea Natională és a Liga Ardeleană méltóságainak, hanem a román királyi hadsereg tisztjeinek jelenlétében is szentelték fel. Az ünnepség befejezéséül a „*Legiunea Ardeleană*” a most felszentelt zászló alatt járta be a város főbb utcáit, *vrem război!* (háborút akarunk) és *Să luam Transilvania!* (vegyük el Erdélyt) kiáltásokkal.

Ezenkívül szervezték különböző hangzatos címek alatt a Magyarországból régebben kivándorolt iparosokat, kiskereskedőket és munkásokat is. E szervezetek alakuló gyűlései, zászlószentelése mindmennyi alkalmul szolgált az izgatásra és arra, hogy egyes szerepre vágyó kalandorok mentől hangosabb szóhoz juthassanak. „Erdélyi lövészegyesület”, „Erdélyi tornaegyesület” stb. cím alatt csoportokba egyesültek a katonakötelezettség elől kiszökött egyének közül azok, akik a Legiuna Ardeleană-ba nem állottak be, attól félve, hogy kenyértörés esetén mégis fegyveres szolgálatot kellene teljesíteniök, amitől nagyon irtóztak. A Liga Culturală irányítása és felügyelete alatt ezek a csoportok mint rendezők és kezdeményezők szerepeltek minden magyarellenes háborús tüntetésben.

A Marghiloman vezetése alatt álló háborúellenes konzervatív párt is rendezett e tüntetések ellensúlyozására a közvélemény megnyerése végett különböző párt- és népgyűléseket. Ezek a fennebb említett csoportulatok aztán összeszedték a külvárosi csöcseléket, bandákba szerveztek és velük szétverették a Marghiloman-féle párt- és népgyűléseket. Szereplésük az osztrák-magyar hadi helyzettel mindig szoros kapcsolatban állott. Ha ez a helyzet monarchiánkra kedvező volt, akkor csendesebbek volt magoktartása. Ha pedig ez a helyzet kedvezőtlen volt, akkor zajos és lármás. Különösen zajos és lármás volt 1916 júniusának 10-től, a Brussilov offenzíva sikerének időpontjától kezdve. Mindezekben a lármás mozgalmakban a nyílt színen mozgó rendező a Liga Culturală volt, a színpalack mögött működő főrendező pedig maga Brătianu, mint azt neki Czernin gróf 1916 július 28-án a következő szavakkal szemébe is mondotta: „Tudom, hogy szándékosan izgatja a közvéleményt, úgy annyira, hogy *Bukarest már-már bolondokházához hasonlít.*”

A hazai románság magatartása a háború alatt.

A romániai és azzal együtt a külföldi közvélemény is meg volt győződve, hogy a monarchia és Oroszország között kitörendő háború esetén a magyarországi románság azonnal fel fog lázadni, vagy legalább is passzív ellenállásával megakadályozni törekszik, hogy a monarchia egész katonai erejét mindjárt a háború kezdetén latba vethesse és akkor Románia erkölcsileg is arra lesz kényszerítve, hogy a fellázadt Erdélybe bevonuljon. Carol király maga is ebben a hitben volt s azért örömmel fogadta azt a hírt, hogy a magyarországi románok bukaresti bizalmi férfiai, Stere Konstantin Magyarországra fog utazni, hogy ott a románsággal megértesse azt, hogy neki az összes románság magasabb nemzeti érdekeiből kötelességét az uralkodóval és a monarchiával szemben a legkomolyabban kell teljesíteni.

Stere ez utazására nem volt szükség. A román nép fiai minden habozás nélkül vonultak be Ófelségének, I. Ferenc Józsefnek hadba hívó szózatára, A román nemzetiségi párt bizalmas értekezletén azonnal kimondotta, hogy a románság érdeke egyenesen megköveteli, hogy a magyarországi románság hűségesen teljesítse kötelességét. E határozat értelmében a párt elnöke, *Mihali Tivadar* 1914 augusztus 2-án pártja nevében az összes lapokban egy nyilatkozatot tett közzé, amelynek lényege a következőkben foglalható össze:

Testvéri szeretettel hívja fel a hazánkban lakó egész román népet, hogy a törvények szellemének megfelelően teljesítse kötelességét. A román nép mindig józan, rendszerető, loyális és hűséges volt. Erről, az őseitől örökölt tulajdonságáról és erényéről kell tanuságot tennie most is Hiszi és reméli, hogy a kifogástalan és hazafias magatartás, amely méltó a románsághoz és fiainak harcmezőn tanusítandó vitézsége gyarapítani fogják a román nemzetnek azokat az érdemeit, amelyek méltóvá teszik arra, hogy birtokába juthasson az őt megillető jogoknak, amelyekért eddig harcolt és ezután is harcolni fog, de csak törvényes eszközökkel és alkotmányos fegyverekkel. Megelégedéssel említi meg azt is, hogy a román fiatalság mindenfelől lelkesedéssel sietett a hadizászlók alá, hogy kiöntse vérének a harc mezején. Aki pedig otthon maradt, kész minden áldozatra. Ők, a románság politikai vezetői a legélénkebb érdeklődéssel, a győzelmes és dicsőséges siker óhajlásával várják azoknak a történelmi eseményeknek végét, amelyek kibontakoztak és még ki fognak bontakozni

A román nemzetiségi párt vezetőférfiai nem elégedtek meg ezzel a hivatalos jellegű párnyilatkozattal. Siettek külön-külön is a fennebbihez hasonló értelemben nyilatkozni. Első volt a nyilatkozók sorában Vajda-Voevod Sándor, Nagyrománia

későbbi miniszterelnöke. Mindjárt a háború kitörésének első napjaiban két nyilatkozatot tett közzé. Egyiket a bukaresti „Ádevërul”-ban, amely ekkor még a „várakozó semlegesség” álláspontján volt; a másikat a „Budapester Tageblatt”-ban.

Az „Ádevërul”-ban közreadott nyilatkozatában elsősorban is rámutatott annak az eshetőségnek igazán tragikus voltára, ha a Habsburgok alatt élő románok és a királyságbeliek a döntő pillanatban két különböző táborban állanak szemközt egymással. Ha a monarchiabeli románok, kik a románságnak felét alkotják, a monarchiáért küzdenek, nem engedhető meg, hogy a román királyságbeliek az ő küzdelmükkel szemben közömbösök maradjanak, vagy éppen a monarchiaellenes Oroszország oldalán harcolva, ellenük is küzdjenek.

Goldis Vazul az aradi „Românul” november 14-iki számában akként nyilatkozott, hogy ők tudatában vannak a magyar és román nemzet között való érdekközösségnek éppen úgy, mint a román faj jelentőségének az osztrák-magyar monarchia helyzetére vonatkozóan. Éppen azért meg van győződve, hogyha sikerül meggyőzni és felvilágosítani a monarchia irányadó köreit, a román nemzeti párt programmszerű céljainak igazságáról és hazafias voltáról nem lesz nehéz a magyar és a román nemzet között levő ellentétet kiegyenlíteni.

Mikor Lucaciu és Goga Bukarestben a Liga élére állottak, a román nemzetiségi párt vezetői a párt hivatalos lapjában, a „Românul”-ban kijelentették, hogy szemben mindazzal, ami a Liga Culturalában történt, a legkomolyabban kinyilatkoztatják, hogy a magyarországi román nép bármilyen körülmények között is hű marad hazájához és a Habsburgok dicsőséges dinasztiájához. A magyarországi román nép nevében politikát csak azok csinálhatnak, kik idehaza e nép élén állnak és érette a felelősséget viselik is. Tehát nem a Lucaciu és Goga dolga, hogy Bukarestben a magyarországi románság számára politikát csináljanak. Nagyon helyesen cselekedtek volna, ha előzetesen kijelentették volna, hogy a magyarországi románság politikájának, hivatalos vezetésében nem vesznek részt. Remélik, hogy éppen ezért Lucaciu és Goga már el is küldötték a párt elnökének, Mihali Tivadarnak, a pártból való kilépésükre vonatkozó nyilatkozatukat.

A román nemzetiségi párt vezetősége ezt az álláspontját akkor sem változtatta meg, mikor a román kormány 1916 augusztus 28-án monarchiánknak megüzente a háborút.

Nyolc nappal később, 1916 szeptember 5-én Pop C. István, Nagyrománia bukaresti kormányának volt erdélyi minisztere a magyar parlamentben a román nemzetiségi párt nevében ünnepléses hűségi nyilatkozatot tett, amelyben kijelentette, hogy a román nemzetiségi párt mély megdöbbenéssel vette a hírt, hogy a velünk szomszédos Románia hazánk ellenségeinek sorába

lépett és a monarchiának hadat izent. Kötelességének tartja kijelenteni, hogy Magyarország román népének a trón és a haza iránt való hűsége törhetetlen. Azt a váratlanul jött román hadüzenet meg nem ingathatja. A román nép, mint eddig, úgy ezentúl is minden ellenséggel szemben, jöjjön ez bárhonnan is, hazáját és apostoli királyi trónját vérevel, vagyónával s minden tőle telhető áldozattal meg fogja védelmezni.

A román nemzetiségi párt vezető férfiai most sem elégedtek meg ezzel a hivatalos jellegű együttes nyilatkozattal, hanem egyenként is siettek a magok érzésének és felfogásának határozott és félre nem érthető kifejezést adni. Vajda-Voevod ez alkalommal is a legelső sorában állott.

„Mindaz a kitartó fáradozás – írja Vajda-Voevod a „Reichspost”-ban közzétett nyilatkozatában – mely rá akarta bírni Romániát, hogy az egész románság érdekében a középonti hatalmakhoz csatlakozzék, haszontalan sziszifuszi munkának bizonyult... Az osztrák-magyar monarchiabeli románság azonban meg fogja őrizni azt a ragaszkodást a dinasztiahoz, amely a századok próbáját kiállotta és pedig ugyanolyan ösztönöséggel és szeretettel, mint a múltban. A román nép ösztöneit és hagyományait nem lehet máról holnapra megváltoztatni. Ha emlékezetünkbe idézzük a Habsburg-monarchia románjainak minden szenvedését és tekintetbe vesszük a fennebb említett tényeket is, még akkor sem érthetjük meg Románia hadüzenetét és szünet nélkül kénytelenek vagyunk kérdezni: hogyan történhetett meg ilyesmi? *Ennek a katasztrófának a szerzőjét bizonyára utól fogja érni a jövődő román nemzetékek átka”?*

Mikor 1917 januárjában az entente államok kormányai az Egyesült-Államok elnökéhez intézett jegyzékükben azt írták, hogy háborújuk egyik főcélja a különböző nemzetiségeknek és így a magyarországi románoknak is az idegen uralom alól való felszabadítása, a magyarországi román nemzetiség egyházi és világi vezető egyénei mintegy kétszáz aláírással tiltakozást tettek közzé.

E tiltakozásban azt mondják, hogy az entente hatalmak hadicéljaiknak e megjelölésével egyenesen hazánk területi integritása ellen törnek. Mint a magyar szent korona országában lakó románok egyházi és világi képviselői és hivatott vezetői a legnyomatékosabban visszautasítják azt az állítást, hogy őket bárki is idegen uralom alatt levőknek tekintse. Ők szabad és egyenjogú polgárai e magyar hazának. Nincs Magyarországon egyetlen olyan törvény, mely jogok és szabadságok, valamint kötelességek tekintetében magyar és nem magyarok között külömbiséget tenne. Évszázadok óta ragaszkodik a magyarországi román nép legnagyobb hűséggel és szeretettel hazájának saját fiai vérevel annyiszor ázta-

tott földjéhez. A felkent uralkodó személye és a felséges uralkodóház iránti hűség szent és nemes ősi hagyománya a román népnek. E magasztos érzelmektől áthatva, küzdöttek őseik ezer éven át magyar testvéreikkel a magyar szent korona védelmében és dicsőségéért. Hogy ők, az ősök unokái most is ugyanazt teszik, annak tanúsága a harctereken patakokban ömlő vérük; itthon pedig minden áldozatra kész lelkesedésük. Nekik tehát nem idegen a magyar szent korona uralma. Ők nem kérik a hangoztatott felszabadítást. Ragaszkodnak magyar hazájuk sértetlenségéhez. Ragaszkodnak ahhoz, hogy a magyar szent korona uralma alá tartozzanak. E törhetetlen akaratuk védelmében véreznek fiaik ezrei és ez akaratuk biztosítása érdekében ők, magyarországi románok, küzdeni fognak összes szellemi és fizikai fegyvereikkel.

De nemcsak a román nemzetiségi politikusok nyilatkoznak a most ismertetett szellemben, hanem a magyarországi románságnak a két román egyház főpapi székeiben ülő képviselői is.

Radu Demeter nagyváradi gör. kath. püspök 1914 augusztus 5-én híveihez buzdító pásztorlevelet intézett, amelyben kijelentette, hogy nekik románoknak lelkük legfőbb törvénye, amelyet őseiktől örököltek, hogy lelkesedéssel siessenek a fegyverre hívó szózat hangjaira és ha kell, életüket áldozzák fel a haza oltárán. A világ semmi veszedelme sem állíthatja meg őket abban, hogy ne védelmezzék azt a földet, amelyben apáik nyugosznak.

Pap János, aradi gör. keleti román püspök 1914 augusztus 7-én híveihez intézett pásztorlevelében arra utasítja papjait, hogy olvassák fel a templomokban a királynak népeihez intézett hadrahívó szózatát, magyarázzák meg annak tartalmát és győzzék meg híveiket arról, hogy a háború elkerülhetetlen és igazságos volt. Christea Miron akkor karánsebesi gör. keleti román püspök, jelenleg Bukarestben Nagyrománia érsek-metropolitája 1914 augusztus 8-ról keltezett pásztorlevelében a Szerbia ellen indított háborút igazságosnak nevezi és buzdítja híveit, hogy a hazához és a királyhoz való hűségben szilárdan tartsanak ki. Hasonló szellemű és tartalmú pásztorleveleket írtak híveikhez kivétel nélkül a többi román püspökök is.

A román főpapok ez álláspontja akkor sem változott meg, mikor Románia nemzeti ideáljának, Nagyromániának megvalósításáért 1916 augusztus 28-án az osztrák-magyar monarchiának hadat üzent.

1916 szeptember 21-én a gör keleti román püspökök, névszerint Pap János aradi, Christea Miron karánsebesi és Mangra Vazul nagyváradi püspöki vikárius híveikhez intézett közös pásztorlevelükben a következőket írják:

„Románia nagy fájdal munkra megszegte hűségi ígérését. Aljas módon feltörte a szövetség pecsétjét és fegyvert emelt

azokra a testvérekre, akik két év óta életre-halálra küzdenek hihetetlen vitézséggel a monarchia ellenségeivel. Aki ajakán ravasz szavakkal, lelkében rablási szándékkal lépi át határainkat, nem testvérünk, hanem legpogányabb ellenségünk, ki, hogy vad vágyát betöltse, megöli testvéreit és szüleit. Igen, tegnapi testvéreink ma bűnös és istentelen vágyuk és cselekedetük folytán ránk nézve a legnagyobb és a legútáltabb ellenségek, akikre a vér hangja és a természet törvénye is azt parancsolják, hogy irgalom nélkül emeljük fel karunkat.”

Radu Demeter nagyváradi gör. kath. román püspök 1916 szeptember 3-án azt sürgönyözte a főrendiház elnökének: sajnálja, hogy elkésve kapván meg az ülésre szóló meghívót és ennek következtében nem lehet jelen, hogy ott a nekik őszinte fájdalmat okozó körülmények között saját, valamint papsága nevében igaz hazafias érzelmeiből kifolyóan a magas trón, a dicső uralkodó-ház és a magyar szent korona iránt érzett tántoríthatatlan hűségüknek és ragaszkodásuknak kifejezést adhasson.

A mindkét felekezetű román főpapság nem szorítkozott csupán lojális pásztorlevelek és hasonló tartalmú nyilatkozatok kiadására, hanem igyekezett aktíve közreműködni abban is, hogy a románság és a magyar kormányzat között fennálló régi politikai ellentét a közös veszedelem e napjaiban kölcsönös jóakarattal és megegyezéssel kiegyenlítettessék. Erre az alkalmat Tisza miniszterelnöknek Mețianu nagyszebeni gör. keleti román érsekmetropolitához intézett levele adta meg.

Tisza miniszterelnök 1914 október havában levelet írt Mețianu érseknek, amelyben felkérte, hogy tekintettel a közös veszedelemre, a mindkét felekezetű román főpapság működék közre a magyar kormányzat és a románság között fennforgó ellentétek kiegyenlítésének hazafias munkájában. A maga részéről határozottan megjelölte azt az alapot, amelyen a román-magyar megegyezés kívánatos munkája megindulhatna. Ilyen kiindulási alapul szolgálhatna: *a)* azoknak az iskolai törvényeknek módosítása, amelyeket a román főpapság egyházuk iskolai autonómiájára sérelmesnek tart; *b)* a román nyelv használatának a helyi hatóságok körében való törvényes biztosítása; *c)* a választói törvény demokratikus irányban való módosítása; *d)* a román színek használatának szabályozása; *e)* amnesztia minden politikai és sajtóvétségért büntetést szenvedő részére.

A mindkét felekezetű román főpapság Tisza e lépését őszinte örömmel fogadta éppen úgy, mint a mérsékeltebb gondolkozású román nemzetiségi politikusok és az általuk sugalmazott román hírlapok is.

Mețianu érsek teljes megértéssel és annak készséges kijelentésével válaszolt Tisza levelére, hogy a maga részéről kész mindent megtenni arra vonatkozóan, hogy a Tiszától

megjelölt alapon létrejön az annyira óhajtott román-magyar megegyezés. Pap János aradi görög keleti román püspök a „Românu” (1914 november 15. szám) munkatársával folytatott beszélgetésében kijelentette, hogy mint minden igaz hazafinak, úgy nekik románoknak is örvendeniök kell azért, hogy Tisza visszatér ismételt kísérleteihez, amelyeknek célja a román nép és Magyarország állami életének tényezői között a normális viszonyt helyreállítani.

Hasonló előzékenységgel fogadta Tisza kísérletét a hazai román nemzetiségi sajtó nagyobb része is. A lugosi „Drapelul”, amelynek szellemi vezetője az a Braniste Valér volt, ki a későbbi boldogtalan emlékü Consiliul Dirigent-ben Erdély közoktatásügyeit miniszteri hatalommal intézte, a következőket írta: „Megnyugtat bennünket, hogy a miniszterelnök gyakorlati részében is elismeri a román nép azon kívánságainak jogosságát, amelyekről nem mondhatunk le a béke idején sem, annál kevésbé most, mikor a tények megsemmisítették mindazokat a gyanúkokokat, amelyek az irántunk való bizalmat eddig megzavarták. Minthogy Tisza az ügyet teljesen ismeri és tájékozott a helyzetről, nincs okunk kétségbevonni, hogy jól megfontolta, amit tesz és hogy vállalja is a felelőséget kezdeményezéséért.”

A bukaresti sajtó Tiszát e lépéséért kíméletlenül megtámadta. Filipescu lapja, az „Epoca”, 1914 november 15-iki számában azt írta, hogy „Tisza ígéreteiben semmi komolyság sincs”. Az Actiunea Natională hivatalos lapja, az „Actiunea”, egyszerűen hazugságoknak nevezte Tisza ígéreteit. Tisza e legújabb kísérlete is a megelőző román-magyar kibékülési kísérletek sorsára jutott egyszerűen azért, mert annak sikerültét román részről komolyan nem akarták.

E könyv megelőző fejezeteinek egyikében említettem, hogy Vajda-Voevod Sándort és társait fennebb ismertetett lojalitási nyilatkozataikért az őket megbuktató Avărescu-párt lapjai súlyos szemrehányásokkal illették és, hogy ő e vádak ellen a „Dacia” című bukaresti lap párisi levelezője alatt azzal védekezett, hogy ők ezeket a lojalitási nyilatkozatokat nem őszintén, nem szívből, hanem a helyzet kényszere és a Bukarestből kapott utasítások nyomása alatt tették. Ennek ellensúlyozására azonban szervezték az ifjabb nemzedék irredentista szellemben való nevelését, sőt az egész román népet is ilyen irányban igyekeztek vezetni, helyenként még a mértéket is túllépve.

Vajda-Voevod e nyilatkozatában igazat mondott. A hazai románság politikai vezetőinek háborús magatartását a következő szempontok szabták meg:

A háború kimenetele bizonytalan. Valószínű, hogy a központi hatalmak győznek. Éppen ezért a románságnak kötelességét oly módon kell teljesítenie, hogy kifogás alá ne eshessék.

Ekkor, győzelem esetén lehet hivatkozni hazafiságukra és hűségükre. A magyarság bizalmát ily módon megnyerve, az bele fog nyugodni kívánságaik teljesítésébe, amelynek következtében hatalmas lépést tesznek az állam föderalizálása felé. Ha a háború hosszabb ideig nyúlik, mindig lehet alkalmazkodni annak sorsfordulataihoz. Aztán a döntő szó nem is az övék, hanem Romániáé. Mikor az elérkezettnek látja az időt, úgylis közbe fog lépni s akkor a hozzá való csatlakozásra az alkalom magától megjön. Addig is azonban két vasat kell a tűzben tartani. Az idősebb és a tekintélyesebb rész itthon marad, mint lojális alattvaló és hű hazafi. Az ifjabb, a kalandosabb rész és azok, kik eddig is a romániai liberális párt feltétlen uszályhordozói voltak, Romániába emigrálnak és ott a közvéleményt a magyarok ellen háborúra tüzelik. A megosztott szerepű két felekezet a nyílt színen egymásnak halálos ellensége, a színpalak mögött azonban szerető édes testvérek. Nemcsak *graeca fides* ismer a történelem, hanem *valachica fides* is van.

Bratianu Jonel, az európai politika Sphinxje.

Carol király halála után Bratianu lett a helyzet ura. Az új király, Ferdinánd, mint Czernin 1914 szeptember 23-áról jelentette, tehát amikor még csak trónörökös volt, „környezetének akaratnélküli eszköze. Környezete pedig nem bizalomkeltő”. Ferdinánd királynak e fontos és Románia életébe vágó kérdésben sem volt határozott álláspontja. Pillanatnyi benyomások hatása alatt állott mindig. Álláspontját folytonosan változtatta, mintha tisztában sem lett volna sem önmagával, sem a helyzet komolyságával. Mindazok, kik vele érintkeztek, szellemi és erkölcsi tulajdonságairól nagyon rosszul vélekednek. A román közvélemény degenerált, minden komoly elhatározásra képtelen, sőt valóságosan moral insanity-ben szenvedő egyénnek tartja.

Bratianunak helyzetét a királlyal szemben, még az esetben is, ha a király valóban komoly és igazán intelligens uralkodó lett volna, megkönnyítette az a körülmény, hogy a királyné kezdet óta legbuzgóbb háborúspárti volt. Bár erkölcsi tekintetben még a romániai művelt társadalom sem volt nagy bámulója Mária királynénak, de szépsége, és az a mód, ahogyan az emberekkel bánni tudott, főleg pedig az, hogy a trón legfelső lépcsőjén képviselője volt egy népszerű és hatalmas érzelmi állapotnak, lehetővé tették, hogy háborús irányban a király esetleges békepolitikájával szemben is az események fejlődésére döntő és végzetes hatást tudjon gyakorolni.

Czerninnek csakhamar alkalma nyílt tapasztalni azt a kedvezőtlen fordulatot, amely Bukarestben Carol király halála

után bekövetkezett. 1914 őszén Törökország a középponti hatalmakhoz csatlakozott. A háború sikeres folytatásához nem volt kellő mennyiségű hadiszere. Ezt a középponti hatalmaknak kellett volna szállítaniok. E szállítmányokat rendeltetésük helyére csakis Románián át lehetett küldeni. Ha a román kormány kijelentett semlegességét lojálisan értelmezte volna, nem támaszthatott volna semmi akadályt. Bratianu azonban nyíltan kijelentette, hogy ezeket a szállítmányokat nem engedheti át, mert a közvélemény, amely Oroszország oldalán háborút akar a monarchia ellen, Törökországnak ilyen közvetett támogatását semmi szín alatt sem tűrné el. Viszont, semmi ellenvetést sem tett az ellen, hogy Oroszország Szerbia számára a Dunán hajószámra küldje a lőszert, a fegyvert és más egyéb hadifelszerelést. Ez ellen a román közvélemény sem tiltakozott.

Ezeket a körülményeket számbavéve, nem csodálkozhatunk, ha Czernin november 14-éről keltezett sürgönyében a romániai helyzetet a következő szavakkal jellemezte: „Amióta Carol király nincs többé, itt voltaképen már csak két mértékadó csoport van. Az egyik, mely azt mondja, hogy eljött a mi hátbatámadásunk pillanata. A másik, a mi barátaink, akik úgy vélik: a helyzet még nem érett meg; még meg kell várni, vajjon igazán vereséget szenvedünk-e? Az utóbbi kategóriába sorolom én a királyi párt és a miniszterelnököt is, habár ezek érthető okokból kissé burkoltabban fejezik ki magukat. A legbiztosabb és a legjobb eszköz Románia nyugtontartására természetesen a harctéren elért kedvező eredmények volnának”.

Fájdalom, ezek a harctéri kedvező eredmények nem következtek be. Ellenkezően, december hóban az oroszok nyugaton Krakóig nyomultak elő, délkeleten pedig a Kárpátok hágóin és szorosain erőltették a magyar Alföldre való betörést. A vérmesebbek szerint megérkezett a monarchia hátbatámadásának ideje. Bratianu azonban harctéri helyzetünk ez igazán kedvezőtlen állapota ellenére sem akarta ez időpontban monarchiánkat hátbatámadni. Két okból nem akarta. Először, a román hadsereg nem volt hosszabb háborúra, még kevésbé szigorú téli hadjáratra felkészülve. Másodsor nem látta az európai helyzetet még teljesen tisztázottnak. Meg volt győződve, hogy tavaszra már csak azért is tisztázódni fog ez a helyzet, mert Rómából nyert értesülései szerint Olaszország a legkomolyabban készülődik, hogy tavasszal háborút indítson az osztrák-magyar monarchia ellen. Tavasszal fog elérkezni ideje, hogy Románia a maga öt hadtestével monarchiánkkal szemben ismét megszerezze azokat az olcsó babérokat, amelyekkel a Bulgária ellen viselt utolsó Balkánháborúban övezte homlokát.

Csudálatos módon a háborút sürgető ellenzék is elcsendesedett. Könnyű szívvel belenyugodott abba, hogy várni kell tavaszig és nem kell téli háborút viselni. Ennek a kölcsönös

megegyezésnek és elhatározásnak megvolt a maga üzleti oka is. A középponti hatalmaknak már ezidőben nagy szükségük volt nagyobb mennyiségű élelmiszerbehozatalra nemcsak a háborús több fogyasztás következtében, hanem azért is, mert Ausztriában 1914-ben nagyon gyöngé termés volt, Magyarországon pedig gyöngé közepes. A román közélet emberei kitűnő üzleteket csináltak a gabonaszállítással. E tekintetben a román kormány legharciasabb tagja, Costinescu pénzügyminiszter ért el bukaresti üzleti körök információi szerint addig még soha meg nem közelített rekordokat. Kisebb-nagyobb kukoricaszállítási panamáktól a magyarországi román nemzeti-ségi párt vezetőférfiai és a román bankok igazgatói sem voltak egészen mentesek. A háború, illetőleg a várakozó semlegesség Románia számára kitűnő üzletnek bizonyult. Ez üzletet még a román nemzeti ideál megvalósításáért sem látszott megokoltnak hamarosan megszakítani.

A tavasz megérkezett. Bukarestben is megélénkültek a háborúspárti körök. Maga Ferdinánd király is úgy nyilatkozott Czerninnek április 24-én, hogyha Olaszország háborút indít a monarchia ellen, Bukarestben a helyzet felette válságosra fordul. Bratianu is hasonló kijelentést tett, de azzal toldotta meg, hogy ő a maga részéről teljes erejéből ellene fog szegülni annak, hogy az ellenzék izgatásai felidézzék a háborút és reméli, hogy ez sikerülni fog neki, de azért szavatosságot nem vállalhat semmiért.

Ekkor már megvolt a diadalmas gorlicei áttörés és megkezdődött az orosz haderő Galiciából való fokozatos kiszorítása. Az olasz hadüzenet is megtörtént, de azért Bratianu még mindig nem tartotta elérkezettnek az időt az Erdélybe való diadalmas bevonulásra. Nem, mert az olasz támadás nem volt képes csak egy pillanatra sem megakasztani Galiciában és Oroszországban az egyesült német és osztrák-magyar hadsereg diadalmas előnyomulását. Ezenkívül, az olasz hadsereg sem hajthatta végre Bécs felé kilátásba helyezett diadalmas sétáját. Megakadt az Isonzó mentén, Déltirol hegyein és a karinthiai Alpok szélén. A monarchia hadserege erősebbnek és harc-készsége nagyobbnak bizonyult, mint azt Bukarestben gondolták.

Nem támadták ugyan hátba monarchiánkat, de azért nem szüntek meg apróbb kellemetlenségekkel bosszantani. Ezek közé az apróbb kellemetlenkedések közé tartozott az a huza-vona is, amelyet, dacára a berlini erőteljes nyomásnak, a törökországi lőszer szállítás kérdésében a román hivatalos körök tanúsítottak. Miután a középponti hatalmak elől a román kormány elzárta azt a lehetőséget, hogy szorongatott török szövetségüket lőszerrel és egyéb hadifelszereléssel Románián át elláthassák, Szerbia leverését határozták el. Hogy az erre vonatkozó előkészületek titokban maradhassanak, a hadvezetőség Magyarország keleti

és déli határait egyelőre zárlat alá helyezte. Ezt a román kormány ürügyül használta arra, hogy Romániának monarchiánk felé eső határait megerősíttesse és e határok közelében nagyobb csapattesteket vonjon össze. A monarchia külügyi hivatala ez eljárás ellen tiltakozott. Bratianu kitérően válaszolt. A király határozott ígéretet tett, hogy parancsot fog adni a haderők visszavonására, de ezt a parancsot vagy nem adta ki, vagy ha kiadta, nem teljesítették.

Bratianu kezdett két tűz közé szorulni. Mikor az orosz hadvezetőség értesült a Szerbia ellen tervezett offenzíváról, Déloroszsországban erős csapatokat vont össze, hogy Románián át a Szerbia ellen vonuló monarchiát hátra támadja. Külügyi hivatalunk ez irányban is kérdést intézett Bukarestbe. A király, Bratianu és Porumbaru külügyminiszter egybehangzóan azt válaszolták, hogy egy ilyen orosz betörésnek fegyveresen állnának ellen, de nem hiszik, hogy az orosz hadsereg ezt a betörést megkísértlje. Nyilatkozataikból azonban ki lehetett érezni, hogy ez a fegyveres ellenállás nem lenne valami nagyon komoly, ha az orosz hadsereg sikert biztosító erővel kísértene meg e betörést. Egyszóval, Románia magatartását ez esetben is ősi szokása szerint a szelek járásához alkalmazná.

A Szerbia ellen intézett offenzívát a legteljesebb siker koronázta. Az orosz invázió veszedelme azonban még nem múlt el, sőt egyre több jel mutatta, hogy az orosz haderő megkísérlti Szerbia megmentése végett Románián át háttámadni a monarchiát. Hogy Bratianut ez időpontban minő aggodalmak gyötörték, kitűnik az orosz tengerészeti vezérkari főnökének 1915 november 30-án kelt 2714. számú sürgönyéből:

„Tudomására hozom – mondja e sürgöny idevonatkozó része – hogy mikor Gussi Bukarestben volt, Bratianu őt telefonon kihallgatásra hívta fel és ez alkalommal a következőket mondotta neki: Mondja meg Wesselkinnek, de ne az én nevemben, mert azt állásom lehetlenné teszi, hanem mint a kormány köreiből eredő biztos hírt: ne higgyék az oroszok, hogy Románia a németek mellé fog állani, amint azt Filipescu és Take Jonescu hirdetik és Sturdza hadnagy, ki most Reniben van. Minden szimpátiám az entente mellett van. Reméllem, csakhamar meg fog érkezni annak az ideje, hogy Románia is az entente mellé álljon. De katonai szempontból még nem vagyunk készen és Szerbia sorsától félünk. Arra kérem az oroszokat: ne kövessék el azt a ballépést, hogy hadseregük a mi területünkön menjen át, mielőtt erre vonatkozóan meg nem egyeztek. Ez esetben nekem le kellene mondanom és a király vagy Maiorescut, vagy Carpot bízna meg a kormányalakítással, de semmiesetre sem Filipescut, vagy Take Jonescut.”

Az oroszok nem siettek Szerbia megmentése végett Románián át háttámadni monarchiánkat és így az 1915/16-iki

tél elmúlt anélkül, hogy Romániának kedvező alkalma nyílt volna a biztos siker reményével közbelépni jogai érvényesítése végett. Tavasszal azonban újra előállott annak eshetősége, hogy az orosz haderő megkísérti Moldova északi részén át monarchiánk Bukovinában álló haderejét oldalt és hátbatámadni. Bratianu figyelmét e körülményre Bécsből nyomatékosan felhívták, mert nagyon gyanusnak tűnt fel román részről az is, hogy Moldovának ebben a részében a határnak az eshetőleges orosz betöréssel szemben való biztosítására semmiféle erősítést sem építettek és figyelembe vehető számú román csapatok sem voltak, míg Magyarország felé a határ megerősítése és a nagyszámú csapatok összevonása állandóan folyt.

Bratianu ekkori álláspontját híven visszatükrözi az a beszélgetése, melyet 1916 május 12-én Czerninrel folytatott.

Bratianu szerint a kérdés a körül forog: a két harcoló fél közül sikerül-e egyiknek a másikat teljesen megsemmisíteni, vagy pedig mind a két fél belátja, hogy ilyen tökéletes győzelmet aratnia lehetetlen s azért a statusquo alapján egymással békét kötnek? Mindkét esetben az ő politikája helyes. Ha a háború egyik fél tökéletes megsemmisítése nélkül végződik, amit ő legvalószínűbbnek tart, az esetben a jövő Európa nagyjából a régi marad s ennek következtében Románia és a középponti hatalmak között is mintegy automaticae helyreáll a régi jó viszony, mert gazdaságilag Románia és a középponti hatalmak kölcsönösen egymásra vannak utalva; a gazdasági szükségletek pedig erősebbek az érzelmi motívumoknál. Románia hálás lesz vele szemben, hogy megkímélte ennek a hosszas és haszon nélkül való háborúnak borzalmaitól. Ha ő a monarchia oldalán 1914 ben beleavatkozik a háborúba, bizonyos, hogy az oroszok előzönlőtték volna Moldovát és most a fél Románia romhalmaz volna, míg most Románia a háborúban egészen jó üzletet csinál. Ha pedig a küzdő felek egyikének mégis sikerülne a másikat végleg megsemmisítenie, az sem fog máról holnapra megtörténni. Romániának lesz tehát ideje ahhoz a félhez csatlakozni, amelynek oldalán legtöbb kilátás mutatkozik a sikerre.

Czernin, közölve e beszélgetés tartalmát Burián báróval, azt mondta, hogy e beszélgetés tartalmában előtte új csak az a szemérmetlen nyíltság volt, amellyel Bratianu, a szövetséges értésére adta, hogy azonnal ellenségünk lesz, mihelyt bizonyos lesz abban, hogy alól maradunk és továbbá az, hogyha nyíltan ki nem mondta is, de érezte, hogy a monarchia megsemmisítését lehetségesnek tartja, Oroszország végleges legyőzését pedig kizárt dolognak.

Filipescu és Take Jonsescu a helyzetet sokkal nagyobb pesszimizmussal ítélték meg. Meg voltak győződve, hogyha Románia mindvégig semleges marad, a középponti hatalmak

győzelme esetén mégis vesztes lesz, mert Bécsben és Berlinben azt, hogy félreállott, olyan árulásnak tekintik, amely büntetés nélkül nem maradhat. Ha pedig az entente győz, szintén megkapja büntetését. Sőt, ha időközben akcióba lépne is, elmulasztja a kellő időpontot és a monarchia felosztásánál nem számíthat igényei teljes kielégítésére. Késedelmeskedését máris rossz néven vették az entente hatalmak, különösen Franciaország, hiszen Clémenceau lapjában súlyos szemrehányásokat tett Romániának kétes magatartásáért. Aztán ismerve Bratianu egyéniségét, politikáját nem valami bölcs előrelátás eredményének tartották, hanem egyszerűen lusta természete és könnyelmű optimizmusa termékének.

Az események vaskövetkezetességgel haladtak előre. A hadihelyzet már 1916 májusában úgy alakult, hogy Bratianu-nak akarva, nem akarva cselekednie kellett. A román Sphinx nem hallgathatott tovább rejtélyesen. Meg kellett szólalnia, azaz komoly tárgyalásokba kellett bocsátkoznia Románia közbelépését illetően az entente hatalmakkal. Ez a dolog azonban nem volt olyan egyszerű, mint első tekintetre látszik. Bratianu-nak komoly biztosítékokat kellett szereznie és pedig

a) arra vonatkozóan, hogyha győzelem esetén jutalmul megkapja Erdélyt, akkor Oroszország rekompenzáció gyanánt nem fogja elvenni a Duna torkolatát Galaccal, Brailával és Dobrudzsával egyetemben;

b) az egész Bánságot megkapja a Tiszáig;

c) Oroszország kellő és elégséges katonai támogatást ad az esetben, ha Románia alkalmas időpontban megtámadja a monarchiát;

d) miután a román hadseregnek nincs kellő mennyiségű lőszere, különösen nehézágyúja, az entente előzetesen ellátja vele. Amíg ez meg nem történik, Románia nem támad.

A legtöbb nehézséget a Bánság kérdése okozta, mert azt győzelem esetére az entente hatalmak szerződészerűen már előbb Szerbiának adományozták. Hosszas tárgyalás indult meg. Románia és Szerbia emlékiratokban igyekeztek a maguk Bánsághoz való jogát igazolni. Miután Szerbia le volt verve, Románia segítsége pedig az entente hatalmakra életkérdés volt, az előbbi szerződés ellenére is az egész Bánságot Romániának ígérték.

Június első napjaiban, a Brussilov-féle orosz offenzíva idejében volt a sorsdöntő fordulat Románia elhatározását illetően. Ez offenzíva sikere és a lucki katasztrófa ráknézve lesújtó hatása felkorbácsolt ellenünk minden háborús szenvedélyt Romániában. Hogy Brussilov mester halálra operálja a monarchiát, abban alig kételkedett valaki a Dimbovica partjain. Mikor ez az offenzíva megakadt, az sem változtatott semmit a helyzeten, mert az entente diplomatáinak nyomása Buka-

restben ez offenzíva lanyhulásával fordított arányban növekedett.

Június 25-én Bukarestben mindenki arról beszélt, hogy egy nappal előbb a minisztertanács már elhatározta a semlegesség feladását. Bratianu ezt határozottan tagadta. Ez nem is volt igaz, de annyi bizonyos, hogy az entente június végén a leghatározottabb módon tudomására hozta Romániának, hogyha most bele nem avatkozik a háborúba, akkor a békekötésnél nem fogják Románia igényeit tekintetbe venni.

Románia azonban nem tehetett eleget az entente követeléseinek, mert az entente által kilátásba helyezett lőszerből és tüzéségi anyagból az első szállítmány csak július 16-án érkezett az orosz-román határra. Az volt az általános felfogás, hogy az entente által ígért lőszer és tüzéségi anyag összességében csak augusztus második felében fog megérkezni és pedig a tervezett döntő orosz sikerekkel egyidőben, amikor Romániának teljesen készen kell állania a háborúra.

Bratianu ekkor már meg volt győződve arról, hogy az időpont, amelyben Romániának bele kell avatkoznia a háborúba, megérkezett, vagy legalább is nagyon közel van. Ezt nyíltan meg is mondta Czerninnek abban a beszélgetésében, amelyet vele július 1-én folytatott. „La guerre touche à sa fine” = a háború végéhez közeledik. Július 30-án azt mondta Czerninnek, hogy ő sohasem titkolta előtte azt a meggyőződését, hogy az esetben, ha a monarchia széttrörik, Románia az osztozkodásnál jelen akar lenni és Erdélynek nem szabad többé a magyar állam kötelékében maradnia.

A háború végének olyan közelségében, amely a monarchia szétbomlását vonná maga után, mégsem hitt feltétlenül. Voltak napok, mikor az ellenkezőt is lehetségesnek tartotta. Így augusztus 8-án Czerninnek azt az ajánlatot tette, hogy a monarchia engedje át Romániának az orosz megszállás alatt levő Bukovinát és ez esetben reméli, hogy fenntarthatná mégis Románia semlegességét. Czernin természetesen visszautasította ezt a zsarolási kísérletet, mert tisztában volt vele, hogy ez ajándék dacára is Románia a monarchia veresége esetén igyekeznék még jókor megérkezni az osztozkodáshoz.

Ilyen zsarolási kísérlet megelőzően is történt. Czernin „Im Weltkrieg” című művében (138–140. l.) előadja, hogy Maiorescu csak az alatt a feltétel alatt volt hajlandó átvenni a kormányt és biztosítani a feltétlen semlegesség mellett esetleg az aktív közreműködést is, ha Erdélyt és Bukovina egy részét átengedik Romániának. Ebben az irányban Berlinből is nyomást gyakoroltak a magyar kormányra. „Én is elküldöttem abban az időben Tiszához egyik bizalmas emberemet azért – írja Czernin –, hogy őt a helyzetről felvilágosítsa és az én nevemben rábírra, hogy az óhajtott engedménybe belenyu-

godjék. Tisza bizalmas emberemet nagyon tartózkodóan fogadta, de levelet írt nekem, amelyben a leghatározottabban kijelentette, hogy magyar terület önkéntes átengedése teljesen ki van zárva, „aki megkísérli csak egy négyzetméter magyar terület elvétele is, az golyót kap”.

Augusztus 17-én Bratianu tényleg megkötötte az entente hatalmakkal azt a szerződést, amely Romániának fegyveres segítsége jutalmául győzelem esetén biztosította a monarchiából azt az egész területet, amelyet ő „nemzeti kiegészülése” szempontjából feltétlenül szükségesnek tartott Nagyromániába bekebelezni. E szerződés 4. §-a a következőképpen hangzik:

„A határ kezdődik a Prútnál, Novoselica közelében, annál a pontnál, amelyik jelenleg Románia és Oroszország között a határt alkotja. Innen a folyó mentében, Galicia határán a Prú és a Ceremos összefolyásáig halad. Bukovina és Galicia, Galicia és Magyarország határánál az 1655. magassági pontig (Stog), onnan a Tisza és a Visó vízválasztóvonalát követve, Trebusánál eléri a Tiszát, ahol a Visó a Tiszába ömlik. Ettől a ponttól kezdve, mindenütt a Tisza folyását követve, a Tisza és Szamos összefolyásáig halad, négy kilométerre nyugatra Vásáros-Naménytől, amely város Romániának marad. Innen délre és délkeletre fordul és elhaladva Debrecentől keletre hat kilométernyi távolságban, eléri a Körös folyót, a Fehér- és Sebes-Körös összefolyásától három kilométerre Végül Algyő magasságában, Szegedtől északra eléri a Tiszát, elhagyva keletre három kilométer távolságban Orosházát és Békéssámsont, ahol egy kis kanyarulatot tesz. Algyőtől délre a Tisza folyását követi, amíg az a Dunába ömlik; azután a folyó mentén követi a Dunát Románia jelenlegi határáig. Románia kötelezi magát, hogy Belgráddal szemben nem emel semmiféle erődítményt és egy később megállapítandó zónán belül, a rendőrséget leszámítva, nem tart semmiféle fegyveres erőt. Kötelezi magát arra is, hogy kárpótolni fogja birtokaikért mindazokat a szerbeket, akik a békekötés után két éven belül ki akarnak vándorolni a Bánságból.”

A szerződés az entente hatalmak és Románia között meg volt kötve, de Bratianu a támadás időpontjának megválasztását illetően még mindig habozott. A román segítség Oroszországra nézve nagyon sürgős volt és ennek következtében Bratianu halogató magatartásának nem is volt többé helye. Az orosz külügyminisztérium a román kormányhoz augusztus 24-én ultimátumszerű jegyzéket küldött, amelyben értésre adta, hogy azonnal be fog vonulni 100,000 ember Moldovába, ha a monarchia megtámadásával késlekedik. Válasszon Románia, hogy ez a hadsereg mint ellenség, vagy szövetséges társ lépje-e át a határt?

A király augusztus 27-én délelőttre cotroceni palotájába összehívta a koronatanácsot, elébe terjesztvén az orosz kormány ultimátumszerű jegyzékét. A koronatanács, Carp tiltakozása ellenére, a háború megindítása mellett döntött és a bécsi román követ, Mavrocordato Edgar este $\frac{3}{4}$ 9 órakor a bécsi külügyminisztériumban az ügyeletes tisztviselőnek átadta Románia hadüzenetét.